

ಇಳಿಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿ, ತಮ್ಮ ಬಂಡವಾಳವೂ ಕೈತಪ್ಪಬಾರದೆಂದು ಮಾಲನ್ನು ಮಾರಿದ್ದ. ಮಾವನವರು ತಕ್ಷಣ ತನ್ನಿಂದ ಹಣ ವಸೂಲು ಮಾಡುವಂತೆ ಪರಾಗರಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಹರಿಲಾಲ ಕೆಂಡಾಮಂಡಲವಾಗಿದ್ದ ಇದರಲ್ಲಿ ಪರಾಗರ ತಪ್ಪಾದರೂ ಏನಿದೆ? ಪರಾಗರು ತಮ್ಮ ಈ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗಿರುವುದು ನಿಜವೇ, ಆದರೆ ಹಾನಿಯಾದರೆ ಪರಾಗರನ್ನು ಯಾಕೆ ದೂಷಿಸಬೇಕು? ಹರಿಲಾಲ ತನ್ನ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾ ಮಾವ ಮಾಧವದಾಸರಿಗೆ ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ 'ಮಾವನವರೇ, ನನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಂತೆ, ದುರ್ಬಲರಾಗಿರುವವರನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ತುಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಒಳ್ಳೆಯತನವನ್ನು ಮೂರ್ಖತನವೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥಿಯಾಗುವುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಹಿತೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಲಾಭವೇ ಆಗುವುದೆಂದು ಯಾವುದೇ ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಾಗದು. ಅಲ್ಲದೆ ನೀವು ಮೇಲಕ್ಕೇರಿಸಿ, ನಂತರ ಕೆಟ್ಟ ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟು ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳುವಂಥ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರ. ಕೊಲೆಗಡುಕನಿಗೆ ಮೃಷ್ಣಾನ್ನ ತಿನ್ನಿಸುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತಲ್ಲ.

ಪರಾಗರು ಈ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಿಲ್ಲ. ನೀವು ಕಾನೂನಿಯ ಮೊರೆ ಹೋಗಲು ಸ್ವತಂತ್ರರು, ಆದರೆ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ನೆನಪಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಿ, ಕಾನೂನಿನಂತೆ, ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ನಿಮ್ಮ ಕೇಸು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗುವುದು... ನನಗೆ ಬಾಪೂ ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ಭಯವಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ, ಆದರೆ ನಾನು ಹೆದರಬೇಕೆಂದು ಬಾಪೂ ಸಹ ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ನೀವು ನನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬಾಪೂ ಅವರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಬಹುದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಬಾಪೂ ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ, ನನಗೇನು ತಿಳಿಯುವುದೋ ಅದನ್ನು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ಬಾಪೂ ಅವರು ನಮ್ಮ ನಡುವೆ ಕೈ ಹಾಕುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಅವರ ಸಮಯವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಸರಿ.

'ಇನ್ನು ನಾನು ಭಿಕ್ಷುಕನಾದರೂ, ನಿಮ್ಮ ಪತ್ರ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ನೀವು ಕೇಳಿದಷ್ಟು ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಸಹ ನಾನು ಮತ್ತೆ ನಿಮ್ಮೊಂದಿಗೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.'

ಆದರೆ ಈ ಘಟನೆಯ ನಂತರ 'ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಬ್ರದರ್ಸ್'ನಿಂದ ಹರಿಲಾಲನ ಮನಸ್ಸು ವೈರಾಗ್ಯ ತಾಳಿತು. ಈಗ ಅವನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ನಿರುದ್ಯೋಗಿಯಾದ. ಬಾಪೂ ಅವರು ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಇಡೀ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು...ಜಲಿಯನ್‌ವಾಲಾ ಬಾಗ್‌ನಿಂದ ಚಿಮ್ಮಿದ ರಕ್ತದ ಹನಿಗಳು ದೇಶವ್ಯಾಪಿ ಹರಡಿತು. ಇಡೀ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಹಲವೆದ್ದಿತು. ಅನೇಕ ದಿನಗಳು ಯಾವುದೇ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಕೂತಿದ್ದ ಹರಿಲಾಲನ ಮನದೊಳಗೆ ಚಳವಳಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಗಾಂಧಿಯಾಗಿದ್ದ

ಸಮಯದಲ್ಲಿನ ಮರೆತು ಹೋದ ಸ್ಮೃತಿಯೊಂದು ಮತ್ತೆ ಗರಿಕೆದರಿ ನಿಂತಿತು.

ಇಪ್ಪತ್ತೈದು

ನಿನ್ನೆಯವರೆಗೆ ಜಲಿಯನ್‌ವಾಲಾ ಬಾಗ್‌ನ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳದ ಲಕ್ಷಾಂತರ ಜನ ಇಂದು ದೇಶದೆಲ್ಲೆಡೆ ಎದೆಯೊಡ್ಡಿ ನಿಂತರು. ಪಂಜಾಬಿನ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹರಿದ ನೂರಾರು ನಿರ್ದೋಷ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ರಕ್ತ, ತಮ್ಮ ನಾಡಿಗಳಿಂದಲೇ ಹರಿದಿದೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಇಡೀ ದೇಶದ ಜನ ಸೆಟೆದು ನಿಂತರು. ರಕ್ತಮಯವಾಗಿದ್ದ ದೇಶ ಒಂದಾಗಿ ಪ್ರಚಂಡ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿತ್ತು. ಈ ಗರ್ಜನೆಯಿಂದ ಯಾರೂ ಪಾರಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ವಸ್ತುಗಳು ಈ ಎರಡರ ವಿರುದ್ಧ ರೋಷ ಕುದಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ರೋಷದ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಶೀಘ್ರಲಗೋಳಿಸಲು ಲಂಡನ್‌ನಿಂದ ಕೆಲವು ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳನ್ನು ಘೋಷಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ದೇಶ ಇದನ್ನು ಹಳಸಿದ ರೊಟ್ಟಿಯಂತೆ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿತ್ತು. ಕೋಟ್ಯಂತರ ಜನರ ದೃಷ್ಟಿ ಬಾಪೂ ಅವರ ಮೇಲಿತ್ತು. ಬಾಪೂ ಅವರು ಹಗಲುರಾತ್ರೆ ದೇಶವ್ಯಾಪಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಹೊಸ ಹೋರಾಟದ ಶಂಖಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮೊಳಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಶಸ್ತ್ರಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ತಲೆಯನ್ನೇ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಬೇಕಿತ್ತು. ನಿಮ್ಮ ತಲೆಗೆ ಹೊಡೆಯುವವನು ದಣಿಯುವವರೆಗೆ, ನೀವು ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಗೆಲುವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಇಡೀ ದೇಶ ಒಂದಾಗಿ ಒಮ್ಮೆ ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟಿದರೂ, ಮುಷ್ಟಿಯಷ್ಟು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಿವಿಗಳ ಪರದೆ ಹರಿದು ಹೋಗುವಂಥ ಪ್ರಚಂಡ ಶಕ್ತಿ ಉದ್ಭವಿಸಿತ್ತು.

ಈ ಪ್ರಚಂಡ ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲಗಳ ನಡುವೆ ಕಲ್ಕತ್ತಾದಲ್ಲಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ಕೋಲಾಹಲ ಎದ್ದಿತ್ತು. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಬಾಪೂ ಅವರು ಹೊಸ ರಣನೀತಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ಘೋಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವರಿದ್ದರು. ಈ ಅಧಿವೇಶನ ಕಲ್ಕತ್ತಾದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದಿತ್ತು. ದೇಶದ ಕಣ್ಣುಗಳು ಈ ಅಧಿವೇಶನವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಬಾಪೂ ಅವರ ಆಗಮನವನ್ನು ಕಲ್ಕತ್ತಾ ನಿವಾಸಿಗಳು ಆತುರದಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಾಪೂ ಅವರು ಒಂದು ಕ್ಷಣವನ್ನೂ ವ್ಯರ್ಥ ಮಾಡದೆ ಇಡೀ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಲಕ್ಷಾಂತರ ಹಿಂದೂಮುಸ್ಲಿಮರು ಸದಾ ಅವರನ್ನು ಸುತ್ತವರೆದಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೊದಲ ವಿಶ್ವ ಯುದ್ಧ ಅದೀಗ ತಾನೇ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತ್ತು. ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಖಿಲಾಫಾ ಅವರನ್ನು ಧರ್ಮದ ಸರ್ವೋಚ್ಚ ಕೇಂದ್ರವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರು, ಬ್ರಿಟಿಷರು ಆ ಖಿಲಾಫತ್‌ನ್ನು (ಖಿಲಾಫರ ಪದವಿ) ಮಣ್ಣುಪಾಲು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಖಿಲಾಫತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನದ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ತವಕಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹರಿಲಾಲ ಈ ಇಡೀ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನಿರಪೇಕ್ಷ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಗಮನಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಆದರೆ ಬಾಪೂ

ಅವರು ಹರಿಲಾಲನಿಗೆ, ತಾವು ಕಲ್ಕತ್ತಾ ಪ್ರವಾಸದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹರಿಲಾಲನ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದಾಗಿ ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದಾಗ ಹರಿಲಾಲ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಎಚ್ಚಿತ್ತ. ಬಾಪೂ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ ದೇಶವ್ಯಾಪಿ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರಬಿಂದುವಾಗುವುದೆಂಬ ವಿಷಯ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿತ್ತು. ಬಾಪೂ ಅವರಿಗೆ ಯಾವುದೇ ತೊಂದರೆಯಾಗಬಾರದೆಂದು ಹರಿಲಾಲ ತನ್ನ ಖಾಲಿಯಾಗಿದ್ದ, ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕ ಮನೆಯನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸಿದ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ರೇಶನ್ ಇರುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಂಡ. ಅವನ ಅಡುಗೆ ಮನೆ ಅನೇಕ ದಿನಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿತ್ತು, ಆಗಾಗ ಅವನು ತನ್ನ ಕೈಯಾರೆ ಅಡುಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರೂ, ಅವನಿಗೆ ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವುದು ಇಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದ. ಸಾರಾಯಿಯ ಖಾಲಿ ಬಾಟಲಿಗಳು ಬಾಪೂ ಅವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳಬಾರದು, ತನ್ನ ಅಸ್ವಸ್ಥ ಜೀವನದ ರಹಸ್ಯ ಬಾಪೂ ಎದುರು ತೆರೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ಗಮನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರಿಪಡಿಸಿದ. ಬಾಪೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುವಾಗ ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟವರು ಅಥವಾ ಕುಡುಕರು ಮನೆಗೆ ಬರದಂತೆಯೂ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿದ.

ನಿಗದಿತ ದಿನ, ನಿಗದಿತ ವೇಳೆಗೆ ಬಾಪೂ ಅವರು ಹಾವಡಾ ಸ್ಟೇಷನ್‌ನಲ್ಲಿ ಇಳಿದಾಗ ಸಾವಿರಾರು ಜನರ ಗುಂಪು ಸ್ಟೇಷನ್ ಹೊರಗೆ ಹಾವಡಾ ಸೇತುವೆಯ ಮೇಲೆ ಜಮಾಯಿಸಿತ್ತು. ಬಾಪೂ ಅವರೊಂದಿಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ನ ಅನೇಕ ಗಣ್ಯ ಮುಖಂಡರು ಸಹ ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು. ಪಂಜಾಬಿನ ಹತ್ಯಾಕಾಂಡ ಇನ್ನೂ ಬಿಸಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ರಕ್ತಪಿಪಾಸು ಬ್ರಿಟಿಷರನ್ನು ರಕ್ತದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಳುಗಿಸಲು ಅಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಮಕ್ಕಳಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕೋಲೂರಿ ನಡೆಯುವ ವೃದ್ಧರು, ಸೊಂಟ ಬಾಗಿದ ಅಸಮರ್ಥರು ಎಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ಅಥವಾ ಮುಸಲ್ಮಾನನಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ ಈ ನೆಲದ ಮಕ್ಕಳಾಗಿದ್ದರು.

ಹರಿಲಾಲ ಗುಂಪನ್ನು ಸೀಳುತ್ತಾ ಬಾಪೂ ಅವರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದ. ಗುಂಪಿನಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆದ ಬಾಪೂ, ತಮ್ಮ ಮಗನನ್ನು ನೋಡಿದರು. ವಿಷಾದ ಮತ್ತು ದಣಿವಿನಿಂದಾವೃತವಾಗಿದ್ದ ಅವರ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿ ಮೂಡಿತು. ಅವರು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ನಕ್ಕರು. ಹರಿಲಾಲ ಅವರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರ ಪಾದಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. ಬಾಪೂ ತಮ್ಮ ಮಗನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯನ್ನಿಟ್ಟು, ಕಂಪಿಸುವ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು.

'ಹರಿ, ನಿನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಹೀಗೇಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೆ?'

ಹರಿಲಾಲ ಮಾತನಾಡಲಿಲ್ಲ. ಬಾಪೂ ಅವರ ಕಂಪಿಸುವ ಧ್ವನಿಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡಂತೆ ಅವನು ತನ್ನ ಮುಖವನ್ನೆತ್ತಿ ಅವರ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡದಾದ.

'ಹರಿ, ಈ ಅಧಿವೇಶನದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನೀನು